

انقلاب اسلامی مثال آورد. به عنوان نمونه شعر فرخی یزدی با تعریف اول از شعر سیاسی سازگار است و آن گاه که در شعر انقلاب تکریم مدرس، شیخ فضل‌ا... نوری، فداییان اسلام یا دیگر مبارزان پیشین را می‌بینیم، تعریف دوم یا گونه دوم از شعر سیاسی اتفاق افتاده است.

اینک مقاله حاضر با پیش چشم داشتن هر دو نظر گاه، در صدد است تا تجلی رخدادهای سیاسی زمینه ساز انقلاب اسلامی را در شعر معاصر ایران بررسی نماید. عنوان «معاصر» در این مقاله، سال ۱۳۰۰ شمسی به بعد محسوب می‌شود و بی‌شک در این میان حجم آثار سروده شده در گونه ادبیات انقلاب و البته در سه دهه پس از انقلاب اسلامی بیشتر مطمح نظر است.

■ بازتاب رخدادهای زمینه ساز انقلاب اسلامی در شعر معاصر ایران

انقلاب اسلامی ایران در عصر حاضر یکی از بزرگترین پدیده‌های اجتماعی و سیاسی جهان به حساب می‌آید که از جنبه‌های مختلف به ویژه سیاسی و فرهنگی نظر جهانیان را به خود جلب کرده است. به همین دلیل نیز در تحلیل رویداد آن، نظرات گوناگون ارائه شده و صاحب نظران ماهیت آن را از زوایای مختلف بررسی کرده‌اند. اگر چه آگاهان علوم سیاسی عوامل ایجاد انقلاب‌ها را در سه تقسیم اقتصادی، سیاسی و مذهبی یا عقیده طلبی دسته بندی کرده‌اند. (مطهری، ۱۳۶۱: ۲۶) در باب انقلاب اسلامی ایران، هر سه عامل را موثر دانسته‌اند و از این نظر انقلاب اسلامی، نوعی خاص قلمداد می‌شود.

«انقلاب ایران به اعتراف بسیاری یک انقلاب مخصوص به خود است، یعنی نظیری برای آن در دنیای نمی‌توان پیدا کرد. گروهی که به سه عامل مستقل معتقدند، می‌گویند ما در دنیا هیچ انقلابی نداریم که این سه عامل در آن دوش به دوش یکدیگر حرکت کرده باشند.» (همان، ۳۲)

اما از آنجا که موضوع این نوشته ردیابی رخدادهای زمینه ساز انقلاب اسلامی در شعر معاصر است، در آغاز به عوامل زمینه ساز انقلاب به ویژه نهضت‌های سیاسی اشاره می‌شود. در کتاب «انقلاب اسلامی و چرایی و چگونگی رخدادهای آن» (گروه نویسندگان، ۱۳۸۳) عوامل زمینه ساز انقلاب اسلامی تیتروار این گونه بیان شده است:

- ۱- جنبش تنباکو و سابقه مبارزاتی ملت ایران
- ۲- انقلاب مشروطه
- ۳- نهضت ملی شدن صنعت نفت
- ۴- کودتای ساختگی ۲۸ مرداد ۱۳۳۲
- ۵- مصوبه انجمن‌های ایالتی و ولایتی
- ۶- تضعیف روحانیت و تقویت عمال بیگانه
- ۷- گسترش بی بندوباری در پوشش اعطای حق رأی به زنان
- ۸- انقلاب سفید و پیامدهای آن
- ۹- قیام پانزده خرداد
- ۱۰- کاپیتولاسیون و تبعید امام خمینی (ره)

۱۱- اقدامات سرکوبگرانه رژیم، به ویژه علیه چهره‌های فرهنگی و سیاسی

۱۲- فعالیت گروه‌ها و نیروهای فکری-سیاسی مخالف نظیر نهضت آزادی، روحانیت انقلابی، هیئت‌های مؤتلفه اسلامی حزب ملل اسلامی

۱۳- گرایش به مبارزه مسلحانه در میان مخالفان رژیم شعر معاصر که هنوز در خاطره خود روزگار شعر مشروطه را با تجربه بی‌جانفشاری، آرمان‌خواهی و مبارزه خونین دارد با بیشترین جان‌مایه سیاسی و اجتماعی، تحول و تطورهای گوناگونی را از سر می‌گذراند و اگر چه تلاش‌هایی برای ادبیات تخیلی صورت گرفته است، در عصر پهلوی‌هایکی از ابزارهای مبارزه علیه رژیم حاکم به حساب می‌آید و در این میان سهم جریان نوگرایان از شعر کلاسیک است و شاید یکی از ویژگی‌های معنایی شعر این دوره، بازتاب نهضت‌های سیاسی و تمجید شخصیت‌های فعال این نهضت‌ها یا کشتگان راه سخت و جانگزی مبارزه باشد.

در یک تقسیم کلی، تجلی رخدادهای زمینه ساز انقلاب در شعر معاصر را می‌توان به دو گروه شاعران قبل از انقلاب و شاعران بعد از انقلاب اسلامی دسته بندی کرد. همچنین نوع نگاه به نهضت‌ها و حرکت‌های سیاسی که در این اشعار بازتاب داشته‌اند می‌تواند در دو تقسیم نهضت‌های اسلام‌گرا و جنبش‌های ملی گرا جای گیرد.

■ بازتاب رخدادهای زمینه ساز انقلاب اسلامی در شعر شاعران قبل از انقلاب

شعر فارسی پس از دومین جنگ جهانی در کشور ما دو رویه را پیش گرفت. در گرایش نخست شعر در برگیرنده نوعی مضامین غنایی و عاشقانه محض بود که تحت تأثیر عوامل نظیر داستان نویسی نوین و صنعت سینما، به شدت گرفتار نفسانیت و احساس‌های زمینی بود و در گرایش دوم، شاعرانی حضور داشتند که به مکتب سمبولیسم معتقد بودند و راه را برای اصلاح طلبان و روشن فکران جامعه باز کردند. این گروه، رمانیسم را پدیده‌ای بی‌خاصیت معرفی کردند و خود را به دیگران برگزیدند. از شاعران این جریان می‌توان به نیما یوشیج، مهدی اخوان ثالث و احمد شاملو اشاره کرد. همان گونه که از این اسامی پیداست، این جریان علاوه بر تحول معنایی، از نظر صورت نیز کاملاً نوگرا بود و شاعران آن همان کسانی‌اند که در شعر مدرن ایران اولین نام‌ها به حساب می‌آیند. این شاعران که اغلب حبس را به خاطر مفاهیم شعرشان تجربه کرده‌اند، به نهضت‌های سیاسی و افراد نامور آن اشاره‌های پید و پنهان دارند. نیز این چهره‌ها بیشتر گرایش ملی از خود بروز داده‌اند و حتی به جناح‌های تحت حمایت شرق و غرب تعلق دارند.

نیما یوشیج با همه پرکاری و تولید آثار فراوان شعری در قالب و مفاهیم متعدد، باز در حوزه شعر سیاسی چهره‌ای ممتاز دارد. شعرهای دهه بیست و سی، غالباً در هیئتی نمادین بیانگر وضعیت نابسامان جامعه‌اند و عنصر شب از موتیف‌های

